

ZE STUDIÓW NAD RZYMSKIM PRAWEM MORSKIM*

Uwagi nad zagadnieniem zrzutu morskiego w prawie rzymskim

I

Problem ustawy rodyjskiej o zrzucie morskim — tzw. *lex Rhodia de iactu* — był niejednokrotnie przedmiotem żywego zainteresowania w literaturze romanistycznej. Toteż dokładne omówienie powyższego zagadnienia znajdowało już swój wyraz w pracach monograficznych¹, które z różnych punktów widzenia oświećlały to niewątpliwie interesujące zdarzenie z zakresu prawa morskiego, choć może niezupełnie rozwiązywały postawione sobie zadanie. Niniejsze uwagi mają stanowić przyczynek do przedstawienia problemu zrzutu morskiego w świetle opracowań rzymsko-bizantyjskich, problemu znajdującego swe właściwe źródło w opiniach jurystów klasycznych².

Nie ulega wątpliwości, że w stosunkach handlowo-morskich posiadało prawo rodyjskie w starożytności doniosłe znaczenie³. Było ono znane w ówczesnym świecie cywilizowanym, szczególnie tym ludom, które prowadziły ożywiony handel morski osiedliwszy się wokół basenu Morza Śródziemnego⁴. Stąd też Rzymianie, przede wszystkim zaś juryści

* Artykuł niniejszy został ogłoszony drukiem po włosku pn. „*Appunti sul problema del „iactus” in diritto romano*”, *Jura. Rivista internazionale di diritto romano e antico* I Napoli-Jovene, 1950, p. 291—299.

¹ Por pracę Francesco de Martino, *Lex Rhodia — Note di diritto romano marittimo* Estratto dalla „*Rivista del diritto della navigazione*”, Anno III n. 3 — IV n. 1 e 2. — Roma 1938 i cyt. tamże na str. 3 i 4 w uwagach literaturę.

² Uwagi powyższe podaję na marginesie pracy doktorskiej ks. Stanisława Płodzienia, *Lex Rhodia de iactu. Studium historyczno-prawne z zakresu rzymskiego prawa handlowo-morskiego*, — wykonanej na seminarium prawa rzymskiego w Krakowie w 1948 r.

³ O znaczeniu wyspy Rodos i jej floty morskiej w starożytności por. wywody Ericha Ziebartha, *Beiträge zur Geschichte des Seeraubs und Seehandels im alten Griechenland*, Hamburg 1929, szczególnie str. 27 i n.

⁴ Zwłaszcza że w stosunkach handlowych istniała między ludami pewna przyjaźń (*amicitia*) wypływająca jako stan normalny z faktu sąsiedztwa, niezależnie nawet od umów. Por. Arangio-Ruiz, *Storia del diritto romano*, 6 ed Napoli 1950, str. 142 i 143 u. 1.

rzymscy musieli znać przepisy tego prawa, zwłaszcza iż niejednokrotnie przebywali poza granicami Rzymu w celach politycznych lub naukowych. Jest przeto okolicznością dość dziwną, że szereg jurystów, których opinie w odniesieniu do zrzutu morskiego zostały fragmentarycznie przekazane nam w Digestach justyniańskich, prócz dwóch, i to dość wątpliwych co do swego pochodzenia wzmianek, nigdzie o przepisach prawa rodyjskiego nie wspominają. Okoliczność ta nasuwa pytanie, czy w ogóle istniał jakiś przepis prawa rodyjskiego regulujący zagadnienie zrzutu morskiego, tudzież jeśli istniał, czy był on przez jurystów klasycznych recypowany jako właściwy do zastosowania odnośnych postanowień prawnych w prawie rzymskim.

Z tym pytaniem wiąże się interesujący nas problem pochodzenia rubryki tytułu 2 ks. 14 Digestów, brzmiącej: *De lege Rhodia de iactu*. Klasyczność tej rubryki oraz układu owego tytułu została w literaturze zakwestionowana⁵.

Wprawdzie w źródłach nieprawniczych spotykamy nieraz wzmianki o prawie rodyjskim, jednak nie mogą one stanowić dostatecznego dowodu na istnienie przepisu regulującego zagadnienie zrzutu morskiego, a tym mniej jeszcze na recypowanie takiego przepisu przez rzymskie prawo klasyczne⁶.

Natomiast jedynym źródłem prawniczym przemawiającym za istnieniem takiego przepisu jest znany fragment Paulusa znajdujący się w D. 14,2,1 o następującym brzmieniu:

Paulus libro secundo sententiarum. — *Lege Rhodia cavetur, ut, si levandae navis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur quod pro omnibus datum est.*

Pomimo wyraźnego stwierdzenia⁷ zachodzą poważne wątpliwości, czy rzeczywiście przepis ten jest pochodzenia rodyjskiego tak pod względem formalnym jak i merytorycznym.

⁵ Por. wywody de Martino, l. c., str. 13 n.

⁶ Wzmianki owe są zresztą dość nieliczne i ogólnikowe. I tak jedno wspominają tylko ogólnie o Rodyjczykach, inne powołują się na prawo rodyjskie. Por. Cicero, *de partitione oratoria* 34, 117 n.; *de inv.* I c. 30 § 47; II c. 32 § 98; Sallustius, *ad Caesarem senem de re publica incerti rhetoris suasoriae* II, 7, 12; Tertullianus, *adv. Marcionem* III, 6. Dalej szereg cytatów w literaturze greckiej podanych szczególnie w pracy Hansa Krellera, *Lex Rhodia, Untersuchungen zur Quellengeschichte des römischen Seerechtes* w *Zeitschrift f. das gesamte Handelsrecht*, t. 85, str. 260, 262, 263 i tamże uw. 9.

⁷ Jako zasadę ogólną z prawa greckiego, a więc z *ius gentium* w technicznym tego słowa znaczeniu przyjmuje przepis o zrzucie morskim pod nazwą *lex Rho-*

II

Pod względem formalnym przeciw uznaniu oparcia wspomnianej opinii Paulusa na prawie rodyjskim przemawiają następujące okoliczności:

A. W źródłach przedjustyniańskich, które do nas doszły, nie znajdujemy nigdzie potwierdzenia, by zagadnienie zrzutu morskiego w prawie rzymskim opierało się na przepisie rodyjskim — a nawet przeciwnie, odnośny fragment z Sentencji Paulusa przekazany w Breviarium Alaricianum nie zawiera początkowych wyrazów „*Lege Rhodia cavetur, ut, si*” umieszczonych w cyt. tejże samej opinii Paulusa w Digestach justyniańskich⁸.

Dalej zaś jest rzeczą znamionną, że w Instytucjach Gaiusa nie spotykamy również żadnej zgola wypowiedzi na temat ustawy rodyjskiej „*de iactu*”, choć należałoby się spodziewać, iż w podręczniku szkolnym uczyniłby jurysta niewątpliwie jakąś wzmiankę o tym zagadnieniu.

B. W źródłach prawa justyniańskiego jedynie rubryka tytułu Digestów 14,2 brzmi: „*De lege Rhodia de iactu*”, z treści bowiem tytułu nie wynika wcale, by zagadnienie zrzutu morskiego było unormowane wedle jakiejś ustawy z Rodos. Przemawiają za tym następujące okoliczności:

a) umieszczone w tym tytule dwa inne fragmenty z dzieł Paulusa obok cyt. D. 14,2,1⁹ nie wspominają wcale o ustawie rodyjskiej, mimo iż obszerny wywód jurysty o zrzucie morskim w D. 14,2,2 omawia

dia de iactu (νόμος ῥοδίων ναυτιλίας) Arangio-Ruiz, Istituzioni di diritto romano, ed. 10 Napoli 1949, str. 348; omawiają zresztą ten przepis w obrębie kontraktu najmu jako szczególniejszy wypadek umowy o przewóz morski. O pojmowaniu *ius gentium* jako nowej jedynie fazy prawa cywilnego, a więc wyłącznie rzymskiego, pewnego „*novum ius civile*” por. Antonio Guarino, Storia del diritto romano, Milano 1948 str. 199 i 325. Odnośnie do tworzenia się *ius novum* zob. S. Riccobono, Corso di diritto romano, Milano 1933—34 II, str. 41 n. Por. także Taubenschlag, Der Einfluss der Provinzialrechte auf das römische Privatrecht, w Atti del Congresso internazionale di diritto romano vol. I Pavia (1934), str. 289.

⁸ W Pauli Sent. 2, 7, 1 czytamy: *Levandae navis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarcitur, quod pro omnibus iactum est*. Na interpolację wyrazów „*Lege Rhodia cavetur*” w tekście Paulusa zwrócił uwagę przede wszystkim Kreller, zaznaczając przy tym, że napis tytułu 2, 7 w Sentencjach Paulusa „*ad legem Rhodiam*” nie może również stanowić dowodu na pochodzenie zasady zrzutu morskiego z prawa rodyjskiego u Paulusa, gdyż napis ten, jak w ogóle rubryki tytułów, nie sięga okresem powstania swego epoki klasycznej. Por. Kreller, l. c., str. 337, 338 i tamże uw. 3. Zob. także de Martino, l. c., 49 n.

⁹ A to D. 14, 2, 2 (lib. 34 ad edictum) i D. 14, 2, 7 (lib. 3 digestorum).

z punktu widzenia niejako historycznego to zagadnienie. Paulus cytuje tam poglądy szeregu prawników, a to Serviusa, Ofiliusa i Labeona, a zatem autorów, którzy znacznie wcześniej od niego pojawili się na arenie życia prawniczego¹⁰;

- b) brak wyraźnego podkreślenia „de iactu” nawet w tych tekstach prawa justyniańskiego, które zawierają zwroty o ustawie rodyjskiej. Tak bowiem w cyt. fragmencie Paulusa (D. 14,2,1) jako też w fragmencie Volusiusa Maecianusa (D. 14,2,) mowa jest tylko ogólnie o ustawie rodyjskiej¹¹, przy czym fragment z dzieła Maecianusa nie zajmuje się nawet merytorycznie zagadnieniem zrzutu morskiego. Pomieszczono go prawdopodobnie w tym celu w D. 14,2, by podkreślić znaczenie prawa rodyjskiego dla rzymskiego świata jurydycznego. Ale i to podkreślenie bynajmniej nie dowodzi istnienia przepisu rodyjskiego o zrzucie morskim¹²;
- c) nie jest również rzeczą przypadku, iż o ustawie rodyjskiej „de iactu” nie spotykamy także żadnej wzmianki w innych działach kodyfikacji justyniańskiej, a to w Kodeksie oraz Instytucjach.

C. W źródłach prawnych pojustyniańskich, w szczególności w późnym prawie rzymsko-bizantyjskim, zagadnienie zrzutu morskiego ujęte zostało właściwie w jednym ustępie Bazylik, będącym opracowaniem cyt. fragmentu Paulusa w D. 14,2,1. Jest to ustęp umieszczony na wstępie tytułu 3 ks. 53 Bazylik jako cap. 1. Wprawdzie rękopis ks. 53 Bazylik zaginął, rekonstrukcja jednak tego ustępu mogła nastąpić dzięki przekazaniu jej w Synopsis Maior¹³.

¹⁰ Z merytorycznego punktu widzenia wydaje się dość dziwne, dlaczego Paulus miałby wspominać tylko w jednym fragmencie o prawie rodyjskim, choć fragmenty z różnych jego dzieł zostały włączone do tegoż samego tytułu Digestów i podają szczegółową analizę zagadnienia zrzutu morskiego.

¹¹ Por. D. 14, 2, 1: *Lege Rhodia...*; D. 14, 2, 9: *...ex lege Rhodia...* wzgl. „τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων...” (*lege Rhodia de re nautica*).

¹² Jest to godne uwagi, że fragment Maecianusa jest jedynym ustępem w D. 14, 2 podanym w języku greckim, tudzież zawierającym w inskrypcji dwa imiona jurysty, podczas gdy zwyczajnie podają kompilatorowie tylko jedno imię autora; zaznaczyć należy, że dzieło Maecianusa „de” czy „ex” *lege Rhodia* nie figuruje w indeksie florentyńskim Pandektów. Por. de Martino, l. c., str. 9. Zresztą treść D. 14, 2, 9 nie wnosi ani nie wyjaśnia niczego zgoła dla zagadnienia zrzutu morskiego. To, iż „ustawa jest władczynią morza”, a przez ustawę rozumieć należy prawo rodyjskie, nie świadczy wcale, pomijając emfaticzne brzmienie tego zwrotu, by problem zrzutu morskiego nie mógł być uregulowany swoiście przez jurystów.

¹³ Por. *Synopsis Basilicorum* N. I. 12 w *Ius Graecoromanum* t. V, str. 437 oraz Bas. 53, 3, 1. Zob. uwagi Heimbacha V, 115 do cyt. c. 1. wedle których Cuiacius korzystał z nieuszkodzonego rękopisu Bazylik przy interpretacji tyt. 3 ks. 53 Bazylik.

Tenże stan faktyczny, ujęty tylko w innych słowach, znajdujemy również w Synopsis Minor¹⁴.

W żadnym z powyższych tekstów nie znajdujemy powołania się w związku z zrzutem morskim na ustawę rodyjską. Jest to tym ciekawsze, iż w źródłach bizantyjskich istniało oddzielne opracowanie przepisów prawa morskiego zawarte w zbiorze określonym nazwą: νόμος ναυτικός. Z uwagi na to, że zbiór ten jest wcześniejszy od Bazylík¹⁵, musiał być znany ich twórcom, gdyż jako zestawienie lokalnych zwyczajów morskich został nawet umieszczony w dalszym tytule tejże ks. 53¹⁶. O ile więc nazwę prawa rodyjskiego umieszczono w tym zbiorze, to również i przepis regulujący zagadnienie zrzutu morskiego, gdyby był pochodzenia rodyjskiego, niewątpliwie znalazłby się wśród zestawionych w owym zbiorze innych problemów prawa morskiego; fakt jednak, że pomimo dysponowania zbiorem prawa morskiego twórcy Bazylík nie podali przy formułowaniu zasady prawnej zrzutu morskiego jej rodyjskiego pochodzenia, wskazuje wyraźnie, iż w opinii Paulusa nie było w ogóle wzmianki o prawie rodyjskim¹⁷.

Przejdźmy jednakże do szczegółów. Wprawdzie przepisy νόμος ναυτικός podają niejednokrotnie luźne wzmianki o zrzucie morskim i obowiązku wyrównania szkody, jednakże formalne oznaczenie tych pojęć jest całkowicie lub częściowo różne od ich terminologii w Synopsis i w tyt. 3 ks. 53 Bazylík. Różnice są widoczne w następujących kierunkach:

1. w opracowaniu Bazylík użyto na oznaczenie zrzutu morskiego wyrazu „ἀποβολή”¹⁸, natomiast w νόμος ναυτικός pojęcie to określono również wyrazem „ἐκβολή”¹⁹;

¹⁴ Por. Synopsis Minor Lit. N. c. 61, 62 w Ius Graecoromanum ex editione C. E. Zachariae a Lingenthal, Ateny 1931, t. VI, str. 471.

¹⁵ Por. Lex Rhodia ex editione W. Ashburneri w Ius Graecoromanum t. II, str. 91 n.; zob. również Bas. 53, 8 — Heimb. V, str. 119 n.

¹⁶ Por. Zachariae v. Lingenthal, Geschichte des griechisch-römischen Rechts, Berlin 1892, str. 314—315 i tamże cyt. pogląd Pardessus; nie da się zaprzeczyć, że przepisy ustawy rodyjskiej, jakkolwiek dość późne jako źródło prawne, zawierają prawdopodobnie dość dawne zwyczaje morskie. Por. Ashburner, The Rhodia Sea-law, Oxford 1909, str. 14 (zob. w Ius Graecoromanum); por. również Enrico Paoli, Studi sul processo attico, Padova 1933, s. 198 n.

¹⁷ Ze zachowane fragmenty opracowania zrzutu morskiego w Bazylíkach są wyłącznie rzymskie, wyjąwszy oczywiście prawo pseudorodyjskie, por. Goldschmidt, Lex Rhodia und Agermanament w Zeitschrift f. das gesammte Handelsrecht (Stuttgart 1888), t. 35, str. 78 i tamże uw. 99.

¹⁸ Por. Bas. 53, 3, 22; Bas. 53, 8, cc. 9, 35, 38 — lub „ἀποβάλλω” w Bas. 53, 3, 1.

¹⁹ Tak w rubrykach poszczególnych ustępów, jako też w ich treści. Por. Bas. 53, 8, cc. 22, 35, 43, 44.

2. na oznaczenie wspólnego wyrównania szkody w drodze tzw. składki zbiorowej posługuje się terminologia bizantyjska w opracowaniu Bazylik wyrazem „συνεισφορά”²⁰, podczas gdy w νόμος ναυτικός określono to pojęcie terminem „συμβολή”²¹.

Ta różnorodna terminologia wskazuje na tę okoliczność, iż kto inny opracowywał tytuł 3, kto inny zaś tytuł 8 ks. 53 Bazylik. Jeśli porównamy teksty obu tych tytułów ze zbiorami justyniańskimi, to łatwo się przekonać, że o ile tytuł 3 ks. 53 jest opracowaniem w pewnej mierze fragmentów zawartych w Digestach, o tyle tytuł 8 tejże księgi nie znajduje żadnego odzwierciedlenia w Digestach justyniańskich²². Jest przeto rzeczą jasną, że przepisy νόμος ναυτικός umieszczono w Bazylikach niezależnie od zbiorów justyniańskich. Toteż chociaż przepisy te traktują o zagadnieniach prawa morskiego, nie mają one jednakże nic wspólnego z problemem zrzutu morskiego w ujęciu jurystów klasycznych; problem powyższy został przez klasyków rozwiązany w sposób swoisty, właściwy jurysprudencji rzymskiej, bez wyraźnego wpływu prawa obcego, w szczególności rodyjskiego.

Jeśli więc chodzi o późne prawo bizantyjskie, które ujęło w jednolitą całość w zakresie żeglugi morskiej zwyczaje czy przepisy rodyjskie, stwierdzić należy, że prawo to niezależnie od zbioru νόμος ναυτικός pozostawiło szereg przepisów morskich w swoich pomnikach prawnych, przepisów opracowanych na podstawie źródeł rzymskich. W każdym razie sam fakt istnienia przepisów o zrzucie morskim na innym miejscu aniżeli postanowienia νόμος ναυτικός dowodzi, że 1) przepis ten nie należał do νόμος ναυτικός, 2) nie mógł więc być pochodzenia rodyjskiego. W przeciwnym wypadku nie trzeba byłoby wyłączać go z νόμος ναυτικός, w którym zajmowałby właściwe miejsce. Tymczasem przepis o zrzucie morskim opracowany na podstawie Digestów znalazł się w Bazylikach w oddzielnym tytule, którego rubryka informuje bliżej, jakie zagadnienia ów tytuł normuje. Rubryka ta m. i., wedle Synopsis, wymienia zagadnienie zrzutu morskiego i wspólnego wynagrodzenia szkody²³. Zagad-

²⁰ Por. Bas. 53, 3, cc. 1, 2, 3, 12 — lub „συνεισάγω“ w Bas. 53, 3, cc. 1 i 12.

²¹ Por. Bas. 53, 8, cc. 10, 22, 29—33, 35, 36, 39—41, 43—44, tudzież συμψηφισμός w Bas. 53, 8, 9.

²² Jakkolwiek w rubryce tytułu figuruje wyraźna aluzja do tego, że tytuł został ułożony wedle wyciągu z 14 ks. Digestów. Por. Bas. 53, 8 — Heimbach V, str. 119.

²³ W Synopsis, w rozdziale omawiającym zagadnienia związane z żeglugą morską przepisy zaczerpnięte z prawa rodyjskiego są wyraźnie oddzielone od

nienie to ujęte w pierwszym ustępie (caput 1) jest oparte na opracowaniu D. 14,2, fr. 1, fr. 2 § 2 jako znajdujące się poza znanymi przepisami prawa rodyjskiego: νόμος ναυτικός; nie uchodziło tym samym nawet w okresie późnego Bizancjum²⁴ za postanowienie rodyjskie.

III

Wszelako pomimo wyraźnego stwierdzenia pod względem formalnym braku jakiegokolwiek związku pomiędzy prawem rodyjskim a postanowieniami zawartymi o zrzucie morskim w D. 14,2 przyjrzyjmy się nieco strukturze prawnej zagadnienia z merytorycznego punktu widzenia. Dwa szczególnie elementy wysuwają się tu na plan pierwszy problemu: 1) obowiązek stosunkowego wyrównania szkody powstałej na skutek dokonanego zrzutu, 2) sposób realizowania roszczeń zaistniałych na tle zrzutu morskiego. Oba te elementy opierają się w rozstrzygnięciach jurystów klasycznych zawartych w D. 14,2 na stosunku kontraktowym, mianowicie na kontrakcie najmu.

Ad 1). Jak wynika z wywodów przytoczonych we wspomnianym tytule, niemal wszystkie opinie jurystyczne podkreślają element stosunkowego wyrównania straty spowodowanej przez zrzut dokonany. Określenie techniczne owego obowiązku jest dość różnorodne. Nadaje mu się nazwę contributio²⁵, collatio²⁶, tributum²⁷, bądź też określa się go przez opisowe przedstawienie, jak: in commune conferre²⁸, conferendum²⁹, proportionate communicetur³⁰. Ta różnorodność określeń wskazuje na to, że

innych postanowień; por. *Ius Graecoromanum* V, str. 436—440, Synopsis N. I, 1—20, a następnie c. 21 i n.

²⁴ Zwłaszcza że νόμος ναυτικός wyparło w rękopisach późniejszych postanowienia zawarte w tytułach 1—7 Bazylik, które obejmowały opracowania tekstów justyniańskich. Por. Zachariae von Lingenthal, l. c., str. 319; zob. także Bas. 23, 1, 62 schol 8 i Bas. 28, 2, 1 schol.

²⁵ D. 14, 2 fr. 1, fr. 2 § 7, fr. 3, fr. 5 § 1.

²⁶ D. 14, 2 fr. 2 §§ 1, 7, fr. 4 § 2 — collationis consortio: fr. 5 pr.

²⁷ D. 14, 2 fr. 2 § 2, fr. 4 pr.

²⁸ D. 14, 2 fr. 2 § 2, fr. 3.

²⁹ D. 14, 2 fr. 2 § 4, fr. 4 § 2, fr. 6.

³⁰ D. 14, 2 fr. 2 pr. § 4. Możliwie, iż element ten genetycznie tkwił w pojęciu umowy spółki lub przypadkowej wspólnoty, zaczerpnięty z prawa greckiego, i stąd utrwalili się w stosunkach handlowych. O znaczeniu pojęcia greckiego „κοινωνία“ i o jego wpływie na prawo rzymskie por. A. Steinwenter, Aus

element ów w stosunkach handlowo-morskich był ogólnie znany i choć pod różnymi nazwami u różnych jurystów występuje, to jednak jest on jednym z wymogów, może najistotniejszym, przedsiębranej przez strony czynności prawnej przy żegludze. Okoliczność więc, że ten właśnie wymóg znajduje się również w wypadkach normowanych przez νόμος ναυτικός, nie może stanowić dowodu, iż jest on pochodzenia rodyjskiego, gdyż nie tylko pojawienie się go wcześniej w rozstrzygnięciach jurystów przeczy jakiegokolwiek infiltracji prawa rodyjskiego na opinie klasyków, lecz także wymóg ów znajdujemy w takich opiniach, które nie znalazły odpowiedniego opracowania w prawie bizantyjskim³¹.

Stosunkowe tedy wyrównanie strat spowodowanych zrzutem morskim nie jest więc jakimś elementem swoistym zwyczajów czy przepisów rodyjskich, gdyż juryści rzymscy stosują go nie tylko w związku z żeglugą morską, ale także z żeglugą na rzece³².

Ad 2). Drugi z kolei element wysuwający się na czoło zagadnienia natury raczej procesowej, to sposób realizowania roszczeń zaistniałych na tle zrzutu morskiego. Element ten jest może najbardziej przekonującym argumentem, iż zagadnienie powyższe zostało w swoisty sposób, bez jakiegokolwiek wpływu obcego, przez klasyków rozwiązane. Stosowanie powództw z kontraktu najmu w razie zrzutu morskiego jest niewymowniejszym dowodem, że prawo klasyczne nie szukało jakichś konstrukcji prawnych regulujących tego rodzaju zdarzenie, ale w oparciu o kontrakt najmu rozstrzygało wątpliwości powstające na tle owego zdarzenia. Tenże sam właśnie Paulus, w którego opinii znalazł się dołączony zwrot „*Lege Rhodia cavetur*”³³, w sposób jasny przedstawia rodzaj powództw stosowanych w razie sporów powstałych na skutek zrzutu morskiego. Czytamy w D. 14,2, 2 pr.³⁴:

Si laborante nave iactus factus est, amissarum mercium domini si merces vehendas locaverint, ex locato cum magistro navis agere debent: is.... ex conducto, agere potest. Servius quidem respondit ex locato agere cum magistro navis debere.... immo etsi

dem Gesellschaftsrechte der Papyri, Studi Riccobono I, str. 488 n. Zob. także Arangio-Ruiz, Studi Riccobono, str. 385; de Martino, l. c., 28 n.

³¹ Jak np. D. 14, 2 fr. 3, fr. 4.

³² Czego dowodzi opinia Cal'istratusa w D. 14, 2 4 pr.

³³ Por. D. 14, 2, 1. Że juryści rzymscy zasadę zrzutu morskiego wyrażoną przez Paulusa w D. 14, 2, 1 samodzielnie przyjęli i zastosowali także w innych wypadkach, podnosi Philipp Heok, *Zwei Beiträge zur Geschichte der grossen Haverei*, Berlin 1889, str. 2 i tamże uw. 8.

³⁴ Por. uwagi co do zmian tekstu D. 14, 2, 2 pr. w rękopisie z XIV w. V. Socialoji, *Studi giuridici*, 1933, t. I, str. 106—107.

retineat merces magister, ultro ex locato³⁵ habiturus est actionem cum vectoribus at si non totam navem conduxerit, ex conducto aget.....

Jakąkolwiek przyjmuje się interpretację wyводу zawartego w powyższym fragmencie, nie można zaprzeczyć, iż oparcie rozstrzygnięcia o kontrakt najmu³⁶ jest klasyczne i stosowanie powództw ex locato i conducto pochodziło od Paulusa. Zresztą i w dalszym ciągu swojego wyводу³⁷ wspomina jurysta o tych powództwach, podobnie zresztą jak i w związku z komentowaną opinią Labeona³⁸.

³⁵ G. Beseler, Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen, 4 str. 130, uważa zwrot „ex locato” za interpolację; zob. też bliżej Index interpolationum I str. 236.

³⁶ Dzieła czy rzeczy — locatio conductio operis faciendi lub rei; w tym więc kierunku nie było obcego wpływu na prawo rzymskie. Nie tylko jednak Paulus, ale i inni juryści, czy to dawniej jeszcze Labeo, czy współczesny mu Ulpian, podkreślają oparcie stosunku obligacyjnego pomiędzy kierownikiem okrętu a pasażerami lub właścicielami towarów oddawanych do przewozu na kontrakcie najmu. Por. D. 14, 2, 10, 1; D. 4, 9, 3, 1 — odnośnie do interpretacji tego ustępu zob. M. Lauria, Periculum tutoris w Studi Riccobono III, str. 306 i tamże uw. 100. Gdy zaś konkretne stany faktyczne opierały się na innej umowie niż najem, bądź też na braku jakiegokolwiek umowy, wzgl. na czynie niedozwolonym, stosuje prawo klasyczne szereg powództw zależnie od okoliczności i warunków przy zobowiązaniu wzajemnym kierownika statku tudzież pasażerów lub właścicieli towarów pozostałych; por. D. 19, 5, 1, 1 (Papinian); D. 19, 5, 14 pr. (Ulpian); D. 4, 9, 3, 1 (Ulpian); D. 4, 9, 6, 4 (Paulus). Stąd też actio oneris aversi wymieniona przez Alfenusa w D. 19, 2, 31 ma charakter pewnej actio ex delicto. Por. Lenel, Edictum, wyd. 3, str. 300. Wszystkie te jednak powództwa są stosowane raczej posiłkowo, w szczególniejszych okolicznościach, podczas gdy powództwa kontraktu najmu stanowią właściwą ochronę wspomnianego stosunku obligacyjnego. Dowodzi to, że również problem zrzutu morskiego jako zdarzenie sui generis wśród stosunków obligacyjnych pomiędzy kierownikiem statku a osobami trzecimi unormowany został wedle rzymskiej konstrukcji prawnej, opartej na kontrakcie najmu. Stąd obszerny wywód Paulusa w D. 14, 2, 2 ilustruje rzymską myśl i rzymską koncepcję, a nie postanowienia jakiegoś obcego prawa. Odnośnie do tego, że podstawę powództw mających na celu wyrównanie szkody pomiędzy stronami stanowi kontrakt najmu, por. Berger, Jactus w Pauly Wissowa R. E. 9, 1, str. 549 Co do stosowania zaś różnorodnych powództw w stosunkach obligacyjnych pomiędzy kierownikiem okrętu a pasażerami zob. także Paul Huvelin, Études d'histoire du droit commercial romain, Paris 1929, str. 187 n.

³⁷ Por. D. 14, 2, fr. 2 §§ 2, 7, że Paulus w 34 ks komentarza do edyktu omawiał szerzej zagadnienia kontraktu najmu, dowodzi szereg ustępów źródłowych umieszczonych w D. 19, 2, a to fragmenty 1, 20, 22, 24; por. Lenel, Edictum wyd. 3, str. 299, uw. 15 oraz Lenel, Palingenesia I, 1037—1039, uw. 515—521.

³⁸ Por. D. 14, 2, 10, § 1.

Natomiast w opracowaniu bizantyjskim ujęto problem inaczej. Wprawdzie rekonstrukcja tyt. 3 ks. 53 Bazylik zawierającego postanowienia o zrzucie morskim jest oparta na fragmentarycznych ustępach zaczerpniętych głównie z Synopsis i nie może dawać pełnego obrazu opracowania bizantyjskiego odnośnego problemu, niemniej przeto rzuca na niego światło w pewnej przynajmniej mierze. W Synopsis³⁹, a za nim w Bazylikach czytamy, że w razie dokonanego zrzutu właścicielom wyrzuconych towarów przysługuje powództwo przeciw kierownikowi statku: "...ἀρμόζει δὲ κατὰ τοῦ πικτιζοῦ τοῖς δεσπόταις τῶν ἀποβληθέντων ἡ ἀγωγὴ"..."⁴⁰. To krótkie i lakoniczne stwierdzenie, że istniało powództwo przeciw kierownikowi okrętu, nie wyjaśnia nam wcale, co było podstawą owego środka prawnego, który przysługiwał właścicielom towarów wyrzuconych⁴¹. Możliwe, że zaginiony rękopis zawierał dokładniejsze opracowanie fr. 2 pr. Paulusa; z tego jednakże, co doszło do naszej wiadomości, można by wnioskować, iż nie kontrakt najmu jest podstawą powództwa przysługującego właścicielom wyrzuconych towarów, ale raczej obowiązek wynagrodzenia szkody, pozaumowny, oparty na samym fakcie zaistnienia szkody na okręcie, za który kierownik, jako osoba sprawująca ogólny nadzór, odpowiada. Wskazuje na to nie tylko brak bliższego oznaczenia powództwa⁴², ale również i ta okoliczność, że w zrekonstruowanym tyt. 3 ks. 53 Bazylik mowa jest w dalszych ustępach o skargach z deliktów⁴³. Powiązanie zrzutu morskiego ze zdarzeniami pozaumownymi figuruje w samej rubryce tytułu podanej na podstawie Synopsis w brzmieniu następującym: "Ἐν δὲ τῇ η' τι διαλαμβάνεται περὶ ναυαγίου καὶ ἀρπαγῆς καὶ ἀποβολῆς καὶ συνεισφορᾶς ...". Obok więc zrzutu morskiego w tyt. 3, są pomieszczone przepisy prawne dotyczące się takich zdarzeń jak rozbicie okrętu i rabunek⁴⁴. Jak gdyby w odróżnieniu od tych przepisów kilka ustępów dalej znajdujemy rubrykę tytułu 8-go, która wedle Synopsis brzmi⁴⁵: "Ἐν δὲ τῇ η' τι περιέχεται τὰ κεφάλαια τοῦ

³⁹ Por. Synopsis, Maior N. I, 12 — Ius Graecoromanum, t. V, str. 437 oraz Bas. 53, 3, 1 — Heimbach V, str. 115.

⁴⁰ W tłumaczeniu łacińskim Heimbacha: „Competit autem iactarum rerum dominis actio in magistrum”.

⁴¹ Ani też, jaka była treść ich roszczenia.

⁴² Samo bowiem wyrażenie „ἡ ἀγωγὴ” wzgl. „τῶν ἀποβληθέντων ἡ ἀγωγὴ” nie wyjaśnia bliżej charakteru powództwa.

⁴³ A to w razie zaistnienia w okolicznościach wyjątkowych rabunku lub kradzieży na okręcie; mianowicie w wypadku rozbicia się okrętu w czasie burzy lub powstania pożaru.

⁴⁴ Por. Synopsis, N. I c. 12 — Ius Graecoromanum V, str. 437.

⁴⁵ Por. Synopsis, N. I c. 21 — Ius Graecoromanum V, str. 438.

ῥοδίου νόμου ...". Wynika stąd jasno, że poprzednie ustępy ujęte wyżej przed owym tytułem nie zawierają przepisów prawa rodyjskiego ⁴⁶.

Jest rzeczą godną uwagi, iż tytuł 2 ks. 14 Digestów znalazł swoje pomieszczenie wśród zagadnień zajmujących się powództwami o charakterze dodatkowym — *actiones adiecticiae qualitatibus*. Fragmenty bowiem jurystów traktujące o zrzucie morskim podają kompilatorowie między dwoma tytułami, z których jeden zajmuje się *actio exercitoria* ⁴⁷, drugi zaś *actio institoria* ⁴⁸. Oba te powództwa omawiane są w łącznym zestawieniu tak u Gaiusa ⁴⁹, jako też w Kodeksie ⁵⁰, tudzież w Instytucjach ⁵¹. Nawet niektóre fragmenty przedstawiające problemy związane z ustanowieniem kierownika statku (*magister navis*) wiążą się z sobą tak w tytule „*De exercitoria actione*” jako też w tyt. „*De lege Rhodia de iactu*”. Wskazywałoby to na możliwość połączenia ich w jednym wspólnym tytule ⁵², gdyby z tytułu 2 usunąć wzmianki o prawie rodyjskim ⁵³. Ten sam stan źródłowy pod względem układu spotykamy w Sentencjach Paulusa ⁵⁴.

⁴⁶ Tym samym więc i tytuł 3 podający ogólną zasadę regulującą zrzut morski nie jest normą prawa rodyjskiego. Jest to również jeden z dowodów, że wzmianka o prawie rodyjskim w D. 14, 2, 1 nie mogła figurować w tekście Paulusa; sentencja bowiem jurysty nawet w opracowaniu bizantyjskim znajduje się poza szczegółowo omawianymi zagadnieniami prawa rodyjskiego.

⁴⁷ D. 14, 1.

⁴⁸ D. 14, 3.

⁴⁹ Por. Gai. IV, 71.

⁵⁰ Por. C. 4, 25.

⁵¹ Por. I. 4, 7, 2.

⁵² W szczególności D. 14, 1 fr. 6, fr. 7 oraz D. 14, 2, fr. 2. Stanowisko kierownika statku jako zależnego od właściciela statku było szczególniejsze. Odnośnie do stanowiska *navicularii* w ogóle por. Ch. P. Sherman, *The roman administrative marine* w *Studi Riccobono*, t. II, str. 68 n.

⁵³ A zatem samą rubrykę D. 14, 2, cały fragment 9 D. h. t. oraz wzmiankę początkową we fr. 1 D. h. t.

⁵⁴ I tu rozważania o zrzucie morskim wplecione są między tytuły „*De exercitoribus*” oraz „*De institoribus*”. Por. *Pauli Sent.* 2, tituli 6, 7, 8. Co do treści Sentencji przypominają tu układ przyjęty w Instytucjach Gaiusa w tym kierunku, że zagadnienie kompensacji w obu tych dziełach poprzedza bezpośrednio omówienie powództw o charakterze dodatkowym; wiadomo zaś, że wspólną cechą procesualną *deductionis* b. emptora i a. *adiecticiae qualitatibus* jest transpozycja osób w formule procesowej. Por. Gai. 4, 61—68, tudzież *Pauli Sent.* 2, 5, 3. Odnośnie do porządku materii w układzie Sentencji Paulusa por. G. Scherillo *Ordinamento delle „Sententiae”* di Paolo, w *Studi Riccobono* I, str. 41 n.; Lauria, *Ricerche sul Pauli Sententiarum libri*, w *Ann. Macerata* VI (1930), str. 33 i n.; tudzież Schulz w *Z.S.S.* XLVII (1927), str. 39 i n.

W świetle naszych rozważań nie da się więc utrzymać teza, iż zagadnienie zrzutu morskiego zostało unormowane w prawie rzymskim za pomocą przepisów prawa rodyjskiego⁵⁵.

WACŁAW OSUCHOWSKI (Cracovie)

ÉTUDES SUR LE DROIT MARITIME ROMAIN

(A propos du jet des marchandises (iactus) dans le droit romain)

(Résumé)

L'article présent a été publié en langue italienne „Appunti sul problema del „iactus” in diritto romano”, dans Iura, Rivista internazionale di diritto romano e antico, I, Napoli, Jovene 1950, p. 291—299.

⁵⁵ Nie tylko bowiem mówić tu nie można o recepcji formalnej, ale nawet śladów recepcji materialnej nie spotykamy tu wcale. Dowodzi to, że przepis o zrzucie morskim był raczej tworem swoistym rzymskich jurystów, a nie jakąś recepcją. Por. także H. Krueger, *Studii Bonfante*, t. II, str. 314; inaczej Arangio-Ruiz, *Societas re contracta e communio incidens* w *Studi Riccobono*, t. IV, str. 384 uw. 81.